

Kafkaslardan Tunaya Tarih Araştırmaları II : DOĞU AVRUPA TARİHİ

Editörler;
Prof. Dr. Nuri Kavak
Prof. Dr Ahmet Aksın
Prof. Dr. Serkan Yazıcı
Doç. Dr. Tufan Turan
Erim Vatansever

DUVAR

KAFKASLARDAN TUNA'YA TARİH ARAŞTIRMALARI II

DOĞU AVRUPA

Editörler
Prof. Dr. Nuri KAVAK
Prof. Dr. Ahmet AKSIN
Prof. Dr. Serkan YAZICI
Doç. Dr. Tufan TURAN
Erim VATANSEVER

Kafkaslardan Tuna'ya Tarih Araştırmaları II:
Doğu Avrupa
Editörler: Prof. Dr. Nuri KAVAK, Prof. Dr. Ahmet AKSIN,
Prof. Dr. Serkan YAZICI, Doç. Dr. Tufan TURAN, Erim VATANSEVER

Genel Yayın Yönetmeni: Berkan Balpetek
Sayfa Tasarımı: Duvar Design
Baskı: Aralık 2025
Yayıncı Sertifika No: 49837
ISBN:978-625-8698-82-4

© Duvar Yayınları
853 Sokak No:13 P.10 Kemeraltı-Konak/İzmir
Tel: 0 232 484 88 68

www.duvaryayinlari.com
duvarkitabevi@gmail.com

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir. Yayınevi ve editörler sorumlu tutulamaz.

Önsöz

Doğu Avrupa, tarih boyunca yalnızca büyük siyasal güçlerin mücadele sahası değil; aynı zamanda göçlerin, kültürel etkileşimlerin, hukukî dönüşümlerin, estetik arayışların ve ideolojik yönelimlerin kesiştiği çok katmanlı bir tarih coğrafyası olmuştur. Antik çağ imparatorluklarından bozkır topluluklarına, Karadeniz havzasından Orta Avrupa içlerine kadar uzanan bu geniş alan, farklı dönemlerde farklı siyasal, toplumsal ve kültürel dinamiklerle yeniden şekillenmiştir. Elinizdeki bu ikinci cilt, Doğu Avrupa'nın bu çok yönlü tarihini disiplinler arası yaklaşımlarla ele alan özgün çalışmaları bir araya getirerek bölgenin uzun süreli dönüşümünü bütüncül bir perspektifle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu kitapta yer alan çalışmalar, antik çağdan XVIII. yüzyıla, göç hareketlerinden hukuk sistemlerine, eğitim yapılarından kimlik ideolojilerine, kriz yönetiminden sanat tarihine uzanan geniş bir tematik yelpazeyi kapsamaktadır. Ömer Faruk Arıcan, Roma İmparatorluğu'nun Dacia bölgesine yönelik stratejisini, yalnızca askerî bir fetih süreci olarak değil; iktisadî kriz, nüfus mühendisliği ve imparatorluk politikalarının bütünleşik bir yansıması olarak ele almakta ve Roma'nın sınır siyasetine yeni bir yorum kazandırmaktadır.

Serhat Pir Tosun, Roma tarihinin en büyük isyanlarından biri olan Bellum Batonianum'u, imparatorluğun kriz yönetimi bağlamında inceleyerek askeri strateji, merkezi otorite ve isyan bastırma mekanizmalarının nasıl örgütlendiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışma, erken imparatorluk döneminde devletin güvenlik reflekslerini anlamak açısından Doğu Avrupa tarihine önemli bir katkı sunmaktadır.

Geç Antik Çağ ve erken Orta Çağ bağlamında Fatma Karaman, IV. yüzyıllarda Doğu Avrupa'ya yönelen Türk göçlerinin Germen ve İranî topluluklar üzerindeki etkilerini, etnik etkileşim, kültürel dönüşüm ve siyasal sonuçlar çerçevesinde ele alarak erken dönem nüfus hareketlerinin bölgesel yapıyı nasıl yeniden şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Haşim Özel ise Moğol istilası sonrasında Orta Çağ Macar Krallığı'ndaki Kuman boylarını, siyasal roller, askerî işlevler ve toplumsal uyum süreçleri üzerinden değerlendirerek bozkır kökenli bir topluluğun Orta Avrupa'daki tarihsel varlığını ayrıntılı biçimde analiz etmektedir.

Türk kültür tarihinin maddî boyutuna odaklanan Gülay Hoştaş, Doğu Avrupa Türklüğünün kurganlardaki izlerini, el sanatları ve üretim kültürü üzerinden inceleyerek arkeoloji ile kültür tarihini buluşturan özgün veriler sunmaktadır. Bu çalışma, Doğu Avrupa'daki Türk varlığını yalnızca siyasî değil; estetik ve üretim kültürü boyutuyla da görünür kılmaktadır.

Kitabın önemli bir bölümünü oluşturan Kırım merkezli çalışmalar, Osmanlı taşra idaresinin ve toplumsal yapısının Karadeniz havzasındaki işleyişini ayrıntılı

biçimde ortaya koymaktadır. Ferit Arı, XVIII. yüzyılda Kırım'da Osmanlı kadılık idaresini Taman, Suğdak ve Mangup örnekleri üzerinden inceleyerek yargı, yönetim ve taşra otoritesi ilişkisini somut belgeler ışığında değerlendirmektedir. Metin Bilal, şer'iyye sicillerine göre Kırım'da mülk satışlarını hukukî ve iktisadî boyutlarıyla ele almakta; mülkiyet ilişkilerinin toplumsal yapıyla kesişimini analiz etmektedir. Ömer Döşemetaş ise 1713–1718 yılları arasındaki Kırım aile hukuku uygulamalarını, evlilik, nişan ve aile ilişkileri çerçevesinde inceleyerek Karadeniz dünyasında Osmanlı hukuk pratiğine dair ayrıntılı bir tablo sunmaktadır. Nuri Kavak, Kırım Hanlığı'ndan İsmail Bey Gaspıralı'ya uzanan süreçte eğitimin dönüşümünü, modernleşme, kimlik inşası ve Türk-İslam dünyasına etkileriyle birlikte ele alarak Kırım'ın entelektüel tarih içindeki merkezi rolünü ortaya koymaktadır.

Modern dönemin ideolojik ve kimlik tartışmalarına odaklanan Nurhan Aydın, Macaristan'da Turancılık düşüncesinin tarihsel gelişimini, kimlik inşası ve siyasi söylem bağlamında analiz ederek Doğu Avrupa'da Türkçü düşüncenin serüvenini ayrıntılı biçimde değerlendirmektedir. Cem Bayındır ise II. Katerina dönemi Rus Hazar politikasını, Marko Voynoviç seferi üzerinden ele alarak Rus yayılmacılığının denizcilik stratejileri ve Karadeniz hâkimiyetiyle olan ilişkisini çözümlemektedir.

Kitaba sanat tarihin alanında güçlü bir katkı sunan Soheila Faraji, Safevî döneminde estetik süreklilik ve dönüşümü, iki Gürcü ressam olan Siyâvuş Bey ve Ali Kulî Bey üzerinden ele alarak görsel kültür, saray himayesi ve üslup değişimleri arasındaki ilişkiyi ayrıntılı biçimde incelemektedir. Bu çalışma, Doğu Avrupa ile İran dünyası arasındaki kültürel geçişkenliği sanat tarihi perspektifinden değerlendirmesi bakımından ciltte ayrıcalıklı bir konuma sahiptir.

Tufan Turan ise 1875 Hersek İsyanı'nın başlangıcının İspanyol basınındaki yansımalarını inceleyerek Balkanlar'daki bir krizin Avrupa kamuoyunda nasıl algılandığını, diplomatik söylemlerin basında nasıl şekillendiğini ve İspanya'nın bölgeye dair politik-düşünsel pozisyonunu ayrıntılı biçimde ortaya koymaktadır. Bu çalışma, Doğu Avrupa'nın yalnızca bölgesel değil, aynı zamanda uluslararası bir mesele olarak nasıl takip edildiğini göstermesi bakımından cilde önemli bir boyut kazandırmaktadır.

Böylece elinizdeki bu ikinci cilt, antik imparatorluk krizlerinden erken modern Osmanlı-Kırım dünyasına, bozkır göçlerinden sanat ve estetik dönüşümlere, ideolojik kimlik tartışmalarından denizcilik stratejilerine kadar uzanan çok geniş bir tarihsel panoramayı tek bir çatı altında bir araya getirmektedir. Bu yönüyle eser, Doğu Avrupa tarihini yalnızca siyasî gelişmelerle

sınırlamamakta; hukuktan sanata, eğitimden toplumsal yapıya kadar uzanan çok boyutlu bir okuma imkânı sunmaktadır.

Bu kitabın oluşmasında emeği geçen tüm yazarlara bilim dünyasına sundukları nitelikli katkılar için teşekkür ediyor; Kafkaslardan Tuna'ya Tarih Araştırmaları II: Doğu Avrupa adlı bu eserin, Doğu Avrupa tarihi üzerine çalışan araştırmacılar, akademisyenler ve öğrenciler için kalıcı bir başvuru kaynağı olmasını temenni ediyoruz.

Bu vesileyle, ilmi mirasıyla Doğu Avrupa ve Osmanlı tarihçiliğine önemli katkılar sunmuş olan Prof. Dr. Mustafa Öztürk'ü saygı ve rahmetle anıyoruz.

Prof. Dr. Nuri Kavak

İÇİNDEKİLER

1.Bölüm **1**

II. Katerina Dönemi Rus Hazar Politikası: Marko İ. Voynoviç Seferi (1781-1782) Üzerinden Bir İnceleme

Cem BAYINDIR

2.Bölüm **22**

Doğu Avrupa'ya Yapılan Türk Göçlerinin Germen ve İrani Boylara Etkisi (I.- IV. yy)

Fatma KARAMAN

3.Bölüm **41**

XVIII. Yüzyılda Kırım'da Osmanlı Kadılık İdaresi: Taman, Suğdak ve Mangup Örneği

Ferit ARI

4.Bölüm **56**

Doğu Avrupa Türklüğünün Kurganlardaki İzleri: El Sanatları ve Ürünleri

Gülay HOŞTAŞ

5.Bölüm **90**

Moğol İstilasından Sonra Orta Çağ Macar Krallığı'nda Kuman Boyları

Haşim ÖZEL

6.Bölüm **107**

1714-1728 Yılları Arasındaki Şer'iye Sicillerine Göre Kırım'da Mülk Satışları

Metin BİLAL

7.Bölüm **117**

Macaristan'da Turancılık:
"Tarihi Süreç ve Kimlik İnşası Açısından Bir Değerlendirme"

Nurhan AYDIN, Elif ERGÜN

8.Bölüm 132
Hanlık Döneminden İsmail Bey Gaspıralı'ya Kırım'da Eğitimin Dönüşümü ve Türk-İslam Dünyasına Etkileri
Nuri KAVAK

9.Bölüm 146
Şer'iye Sicillerine Göre 1713-1718 Yılları Arasında Kırım'da Aile Hukuku
Ömer DÖŞEMETAŞ

10.Bölüm 160
Roma'nın Dacia Stratejisi: İktisadî Krizden Demografik Mühendisliğe Bir İmparatorluk Projesi
Ömer Faruk ARICAN

11.Bölüm 174
İmparatorluğun Kriz Yönetimi: *Bellum Batonianum*
Serhat Pir TOSUN

12.Bölüm 195
Safevî Döneminde Estetik, Süreklilik ve Dönüşüm: İki Gürcü Ressam Örneği (Siyâvuş Bey Ve Ali Kulî Bey)
Soheila FARAJİ

13.Bölüm 214
İspanya Basınında 1875 Hersek İsyanı'nın Başlangıcı
Tufan TURAN

3.Bölüm

XVIII. Yüzyılda Kırım'da Osmanlı Kadılık İdaresi: Taman, Suğdak ve Mangup Örneği

Ferit ARI*

Giriş

Osmanlı Devleti'nde merkezi otoritenin temsilcisi olan kadılar idarî ve hukukî alanda önemli bir role sahiptiler. İlmiye teşkilâtında kadıların görev yaptıkları sahalar temelde mevleviyet ve kazâ kadılıkları olarak ikiye ayrılmıştır. XVIII. yüzyıl özelinde yevmiye olarak 150-499 akçe arası kadılıklar kazâ kadılıkları, bunun üstü olanlar ise mevleviyet kadılıkları şeklinde tasnif edilmişti. İlmiye istihdam literatüründe *mansıb* terimiyle ifade edilen görev yerleri muayyen bir takım hususlar göz önüne alınarak derecelendirilmiş ve kadılar kariyer birikimlerine göre bu yerlere atanmaktaydılar.[1]

Bu çalışma, XVIII. yüzyılda Osmanlı kuzey sınırlılarında yer alan Kefe sancağına bağlı Taman, Suğdak ve Mangup kazâlarında görev alan kadıları ele alarak kadı istihdam bürokrasisindeki yerleri incelemektedir. Arşiv kayıtlarından hareketle kadıların tevcih süreçleri, kazâların derecelendirmeleri, görev süreleri ve söz konusu kazâların idarî statüsünde zamanla meydana gelen değişimler analiz edilmiştir. Böylece Taman, Suğdak ve Mangup kadılarının mesleki kariyerleri ile devletin serhad siyaseti arasındaki ilişki ortaya konulacaktır. Ayrıca burada Osmanlı ilmiye bürokrasisinin işleyişine dair mikro düzeyde bir bakış açısı sunulmuştur.

Kırım Yarımadası'nın güney sahillerinde yer alan Kefe, Fatih Sultan Mehmet zamanında 1475'te Sadrazam Gedik Ahmet Paşa komutasındaki donanma tarafından Kırım sahilleriyle birlikte fethedilmiştir. Osmanlı'ya bağlanan Kırım'da Giray Hanlığı'nın devam etmesine müsaade edilirken, Kefe ise doğrudan doğruya Osmanlı idarî sistemine dâhil edilmiştir. Osmanlı Devleti bu idarî düzenlemeyle Kefe üzerinden Kırım'ın kontrol ederken aynı zamanda Karadeniz siyasetini yönetmeyi amaçlamıştır.[2]

* Dr. Öğretim Üyesi, Kayseri Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Kayseri/Türkiye, feritari@kayseri.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-3923-5731.

[1] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988), 91-93.

[2] Yücel Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 2000), 23-48; Muzaffer Ürekli, *Kırım Hanlığı'nın Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441–1569)* (Ankara: Türk

Osmanlı idarî sisteminde Kefe sancağı merkez olmak üzere, XVI. ve XVII. yüzyıllarda Azak, Taman, Kerç (Kerş), Suğdak ve Mangup kazâlarından müteşekkil idi.[3] XVIII. yüzyılda ise siyasi gelişmeler neticesinde Kefe sancağına bağlı kazâ sayılarında değişimler meydana gelmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti Ruslar karşısında Karadeniz sınırlarını koruma ve kaybedilen toprakları geri alma çabası içerisindeydi. 1699 Karlofça ve 1792 Yaş Antlaşması arasında süren mücadelelerin neticesinde Osmanlı Devleti Karadeniz'deki üstünlüğünü Ruslar lehine kaybetti. Kefe'nin elden çıktığı bu süreçte Osmanlı Devleti'nin Kefe'de kadılık teşkilâtında Taman, Suğdak, Mangup, Kale-i Cedid ve Kerş (Kerç) kazâları bulunmaktaydı.[4]

Osmanlı, Rus ilerleyişini durdurmak için Kerç Boğazı'nda yeni kaleler inşa ederek, yeni kazâlar kurmuştur. Ruslara karşı savunma hatlarının güçlendirmek adına Kale-i Cedid kalesi inşa edilmiş ve burada bir kazâ idaresi kurulmuştur. Kazâların kadılık idaresi adına takip edilen politika gereği dinamik bir dönem geçirmiştir. Nitekim Azak ve Kerş kazâlarının kaybedilmesiyle Kefe'ye bağlı olarak sadece Taman, Suğdak, Mangup ve Kale-i Cedid kazâlar kalmıştır.[5]

Araştırmanın temel sorunsalı XVIII. yüzyılda Rus işgali öncesinde Taman, Suğdak ve Mangup'ta Osmanlı Devleti'nin kadılık düzeyinde nasıl bir yönetim anlayış benimsediği ve bunun kadıların kariyerlerini nasıl etkilediğini sorgulamaktır. Çalışmada, söz konusu siyasî gelişmeler çerçevesinde Taman, Suğdak ve Mangup'ta Osmanlı kadılık idaresinin işleyişi, temel kaynak olarak Rumeli kazasker ruznamçeleri üzerinden takip edilmiştir.

Kültürü Araştırma Enstitüsü, 1989), 69; Kırım'da Türk-İslâm izleri Osmanlılarda evvel de mevcuttur. Nitekim Anadolu Selçukluları devrinde Suğdak'ta inşa edilen camii, Kırım'da erken dönemin en önemli örneklerinden birisidir. Bk. İsmet Zaatov, "Arşiv Belgelerinde Kırım Camileri (1786–1944)", *XIX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Haz. Abdullah Kaymak vd., (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2024), 5/39.

[3] Yücel Öztürk, "Kefe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/182-184; Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 162-164.

[4] Levent Kuru, *Kazasker Rûznâmçelerine Göre Osmanlı İlmiye Teşkilatında Rumeli Kazaları ve Kadıları (XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı)* (Çanakkale: Paradigma Akademi, 2022), 417; Ferit Arı, *Osmanlı İlmiye Teşkilatında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı 1756-1776* (Nevşehir: Hacıbektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 282-286.

[5] Güner Doğan, "İstanbul Antlaşmasından Berlin Antlaşmasına: Osmanlı-Rus Sınırı ve Tartışmalı Alanlar (1724-1878)", *XIX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Haz. Abdullah Kaymak vd., (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2024), III/1. Kısım, 597-623.

1. Taman Kadıları

Osmanlı'da kadıların mesleklerini icra ettikleri kazâlar, arşiv kayıtlarında *mansıb* terimiyle ifade edilmiştir. Kazâlar normal statüdeki *mansıb* kazâlardan başka mutasarrıfların geçimlerini desteklemek amacıyla *arpalık*, *maîşet* ve *te'bîd* statüsünde de tevcih edilmekteydi.[6] Taman kazası XVIII. yüzyılda Rusların işgali öncesine kadar kadılık konumu itibariyle Osmanlı ilmiye kazaskerlik bürokrasisinde kazâ statüsünde tevcih edilmekteydi. Osmanlı ilmiye teşkilatında kazâlar, görev alacak kadının orayı hangi statüde tasarruf edeceğinin yanı sıra aynı zamanda kadıya günlük sağlayacağı akçe miktarı üzerinde de derecelendirilmiştir. Kadılar, devlet tarafından kendilerine aylık ve düzenli bir maaş tahsis edilmemekteydi. Bunun yerine, tasarruf ettikleri kazâlarda *mahsûl-i kazâ* olarak adlandırılan gelirden istifade ederlerdi. Mahsûl-i kazâ tabiri, kadıların yürüttükleri şerʿî davalar ile beledî mahiyetteki işlerden tahsil ettikleri günlük harçların toplamını ifade etmektedir. Mahsûl-i kazâ esas alınarak gerçekleştirilen bu tasnif, literatürde *cihet-i kazâ* şeklinde geçmektedir.[7]

XVIII. yüzyılda Rumeli kazaskerliğine bağlı kazâ kadılıkları 150 ile 499 akçe arasında derecelendirilmiştir. Kadılar, mesleki tecrübe ve kıdem esasına göre belirli kazâlara atanmışlardır. İncelenen dönemde Taman kazâsının yevmiyesi genellikle 200 akçe seviyesinde tespit edilmiştir; yalnızca H. 1120 ile H. 1147–1148 yıllarında yevmiye 150 akçeye düşürülmüş, daha sonra tekrar 200 akçeye yükseltilmiştir.[8]

Taman kazâsına 1118 Zilhicce/1707 Mart–1770 Rebiyülevvel/1770 Temmuz tarihleri arasında toplam kırk iki kadı ataması gerçekleştirilmiştir. Kadılar ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

---

[6] Mehmet İpşirli, "Mansıb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/4; Mehmet İpşirli, *Osmanlı İlmiyesi*, (İstanbul: Kronik, 2021), 92, 115, 137, 262; Cihat Baltacı, "Arpalık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/392-393; Levent Kuru, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli Kazaları ve Statüleri (Kazasker Ruznamçelerine Göre)", *Turkish Studies-Historical Analysis* 15/1 (2020), 161-191.

[7] Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma, 2011), 565; Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmiyye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu 2014), 174-176.

[8] Ahmed Efendi, Hicrî 1120/Milâdî 1708 yılında Taman kazâsında 150 akçe yevmiye ile kadılık yapmıştır. İstanbul'da Şeyhü'l-Harem Medresesi'nde müderrislik vazifesini tamamladıktan sonra yaklaşık yedi yıl süren bir infisal döneminin ardından Osman Efendi, 1148/1735'te Taman kadılığına yine 150 akçe yevmiye ile tayin edilmiştir. Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Müftülüğü Meşihat Defterleri [İSTM. MŞH., DFT1.d.]*, Genel No. 245, Özel No. 68 , 5; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 271/94, 18; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 273/96, 8.

Tablo 1: Taman Kadıları[9]

Taman Kadıları	Geldiği Yer	Kayıt Tarihi
Abdülbâki Efendi		1121
Es-Seyyid Osman Efendi		1118 Zilkade
Es-Seyyid Veli Efendi		1119 Muharrem
Şerif Ahmed Efendi		1119 Muharrem
İbrahim Efendi	Bozcaada	1120 Receb
Es-Seyyie Osman Efendi		1120 Zilkade
Mustafa Efendi	Pazarofça	1122 Receb
Abdullah Efendi	Mangup	1123 Receb
Mehmed Efendi	Maçin	1125 Safer
Es-Seyyid Mehmed Şemseddin Efendi	Müslihiddîn Medresesi (İstanbul'da)	1125 Safer
Es-Seyyid Ahmed Efendi		1125 Muharrem
Es-Seyyid Mehmed Emin Efendi		1126 Cemaziyelahir
İbrahim Efendi	Kızılhisar	1127 Rebiyülevvel
Abdullah Efendi		1127 Şaban
Mehmed Efendi	Taman	1128 Şevval
Mehmed Efendi	İsakçı	1129 Zilhicce
Ebubekir Efendi	Dömenek	1131 Şaban
Osman Efendi	Avlonya	1132 Zilkade
Mehmed Efendi		1134 Zilhicce
Ali Efendi		1134 Zilkade
Es-Seyyid Veliyüddin Efendi	Platomone	1136 Şaban
Numan Efendi	Menlik	1138 Muharrem
Ebussuud Efendi		1138 Rebiyülevvel
Ebussuud Efendi		1139 Zilhicce
Es-Seyyid Müslihiddin Efendi	Suğdak	1142 Rebiyülahir
Ali Efendi	Platomone	1142 Şaban
Mustafa Efendi		1146 Receb
Mahmud Efendi		1148 Safer
Osman Efendi	Şeyhü'l-Harem Medresesi (İstanbul'da)	1148 Rebiyülevvel
Müftizâde Abdullah Efendi		1149 Şevval
Hasan Efendi		1162 Receb
Ali Efendi		1170 Safer
Meydanizade Abdullah Efendi		1178 Şaban

[9] BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 243/66, 8, 64; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 245/68, 4, 10, 26, 29; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 246/69, 44; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 247/70, 22, 24, 31, 34; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 248/71, 25; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 250/73, 18; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 251/74, 33; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 252/75, 5, 20, 34; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 253/76, 36; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 254/77, 3, 13, 20; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 256/79, 31, 95-100; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 257/80, 16, 22; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 261/84, 17, 34; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 264/87, 12; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 265/88, 11, 18, 22, 24; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 266/89, 10, 11, 17, 36; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 267/90, 21; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 268/91, 17; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 269/92, 11, 15, 25; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 271/94, 18; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 272/95, 13, 23, 33; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 273/96, 8; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 276/99, 12; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 294/117, 40; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 302/125, 6, 31; Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 797-798.

Mehmed Efendi Efendi	Çelebipazarı	1164 Muharrem
Mehmed Said Efendi	Pojegacık maa Çaçka	1184 Rebiyülevvel
İbrahim Efendi		1184 Safer
El-Hac Mehmed Efendi		1184 Safer

Taman kazâsında görev yapan bazı kadılar, belirli bir süre sonra yeniden aynı kazâya atanmak istediklerini Rumeli kazaskerine arz etmişlerdir. Ancak kazaskerlik makamı, bu tür talepleri doğrudan ibkâ yoluyla kabul etmeyerek, ilgili kadıların öncelikle başka kazâlarda görev icra etmeleri gerektiğini bildirmiştir. Kadılar başka yerlerde vazife alıp infisal dönemlerinde sonra söz konusu yerde tekrar görev almak istediklerinde, bu kez istihdam prosedürü işletilmekte ve isimleri kazânın kadılık sıralamasına kaydedilmekteydi. Mevlânâ Mehmed Efendi Taman kazâsı kadılık görevi sona erdikten sonra Maçin kazâsında kadılık yapmış ardından yaklaşık dört sene sonra 1716 Eylül'de Taman kadılığı tekrar kendisine tevcih edilmiştir.[10]

Bu uygulama yalnızca Taman'a özgü olmayıp, Osmanlı ilmiyesinde istihdam sürecinde ortaya çıkan genel bir temayülün yansımasıdır. Bu yaklaşımın temel gerekçesi, kadının uzun süre aynı bölgede bulunmasının ahali ile ilişkilerinde olası bozulmaları önlemek veya yerel düzeyde reayanın aleyhine işleyen otoriter bir güç ağı tesis etmesinin engellenmek istenmesiyle açıklanabilir.

Taman kadılığına tayin edilen kadılardan on yedisinin önceki görev yerleri sicillerde kayıtlıdır. Bu kadılardan on dördü, Kırım yarımadasına yakın bölgelerde yahut Balkanlar'ın doğu şehirlerinde kadılık vazifesinde bulunmuşlardır. İki âlim ise İstanbul'da müderrislik görevinden doğrudan kadılığa tayin edilmişlerdir. Geriye kalan bir kadı, daha önce de Taman kadılığında bulunmuş olan Mehmed Efendi'dir. XVIII. yüzyılda ilmiye teşkilâtına dair istihdam kaidelerine göre, müderrislikten kazâ kadılıklarına tayin olunanların, öncelikle 150–200 akçe yevmiye ile mukayyed bir kazâya hareket etmeleri gerekmekteydi. Nitekim Taman kadılığına tayin edilen müderrislerden es-Seyyid Mehmed Şemseddin ve Osman Efendi'nin sicillerinde, 150 akçe yevmiye ile tevcih almaları bu uygulamayı teyit etmektedir.[11]

[10] BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 247/70, 22; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.,* 248/71, 25; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.,* 251/74, s. 33; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.,* 253/76, s. 36; Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, 797.

[11] Es-Seyyid Mehmed Şemseddin ve Osman efendilerin geldikleri medrese dereceleri 40 akçe yevmiye seviyesindeki medreselerdir. Keza bu durum da söz konusu yüzyılda Osmanlı medrese istihdam bürokrasisinde takip edilen bir kural idi. BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 252/75, 5; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 271/94, 18; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 273/96, 8; Arı, *Osmanlı İlmiye Teşkilatında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı 1756-1776*, 176-177.

Kadıların istihdam bürokrasisi kapsamında XVIII. yüzyılda, Rumeli kazaskerliğine bağlı kazâlara tayin olunanlar, mevzuat gereği azamî yirmi ay müddetle göreve tayin edilmekteydiler. Taman kadılığında göreve başlayan kadıların kayıtları incelendiğinde, bunların %80'inin 15–20 ay aralığında tayin olundukları tespit edilmektedir. Geriye kalan kadılar ise 8–14 ay müddetle vazifeye başlamışlardır.

Taman kadılığı yüzyılın başında bir defa Azak'a, yüzyılın ortalarına doğru ise bir defa Kefe sancağına bağlanmıştır. Bu ilhak durumu kadılık bürokrasisinde bir takım zaruri ve arızî sebeplerden kaynaklanmıştır. Kızılhisar kadısı İbrahim Efendi'ye bu görevinin ardından kendisine Taman kazâsı tevcih edilerek Azak'a ilhak olarak kazâyı tasarruf edeceği bildirilmiştir.[12] 1726-1728'de ise Taman, Suğdak ve Mangup kazâlarıyla birlikte Kefe'ye ilhak edilerek Ebussuud Efendi'ye tevcih edilmiştir.[13]

2. Suğdak Kadıları

Suğdak, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz hâkimiyetinde Kefe ve Taman'dan sonra öne çıkan önemli merkezlerden biriydi. Şehirdeki Türk-İslâm varlığı henüz Osmanlı'dan evvel XIII. yüzyıldan itibaren mevcut idi. Osmanlı yönetiminde Kefe sancağının en büyük üçüncü şehri konumundaki Suğdak, imparatorluğun kuzey sınırlarında gerek ticari faaliyetler gerekse askerî harekâtlar açısından stratejik bir role sahipti. [14]

1118 Şevval/Ocak 1707 ile 1184 Receb/Ekim 1770 tarihleri arasında Suğdak kazâsına toplam otuz dokuz kadı ataması gerçekleştirilmiştir. Bu atamalardan dördü, daha önce görevlendirilmiş kadıların muvakkaten ibkâ edilmesi suretiyle yapılmış; geri kalan otuz beş atama ise yeni tayin şeklinde kayda geçmiştir. Söz konusu kadıların bilgileri aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak verilmiştir.

[12] BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 252/75, 20.

[13] BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 266/89, 11; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 267/90, 21; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 268/91, 62; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 269/92, 25.

[14] Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600*), 122, 256-264; Zaatov, "Arşiv Belgelerinde Kırım Camileri (1786–1944)", 5/39; Ensar Köse, "Kefe Limanı ve Karadeniz Ticareti (18. Yüzyılın İlk Yarısı)", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi 5/12* (Aralık 2015), 48.

Tablo 2: Suğdak Kadıları[15]

Suğdak Kadıları	**Geldiği Yer**	**Kayıt Tarihi**
Ahmed Efendi		1118 Şevval
Sadeddin Efendi	Kerş	1119 Cemaziyelevvel
Abdullah Efendi	Şehremini Medresesi (İstanbul'da)	1119 Zilhicce
Mehmed Efendi	Ergirikasrı	1122 Cemaziyelevvel
Es-Seyyid Abdurrahman Efendi		1123 Muharrem
Abdülcemil Efendi	Şeyh Şücî Medresesi (İstanbul'da)	1124 Şevval
Es-Seyyid Ahmed Efendi		1124 Ramazan
Salih Efendi	Mahmud Paşa Medresesi (İstanbul'da)	1125 Şevval
Ataullah Efendi	Umurfaki	1127 Safer
Abdülcemil Efendi	Suğdak	1128 Şevval
Salih Efendi		1131 Cemaziyelahir
Osman Efendi		1134 Receb
Hafız İbrahim Efendi		1134 Cemaziyelahir
Es-Seyyid Mehmed	Suğdak	1135 Cemaziyelahir
Mehmed Efendi	Yanbolu	1136 Cemaziyelahir
Es-Seyyid Abdülaziz Efendi		1137 Safer
Hasan Efendi	Hüsrev Kethüda Medresesi(İstanbul'da)	1137 Zilkade
Ebussuud Efendi		1139 Zilhicce
Abdüşşkekûr Efendi	Merdumiye Medresesi (İstanbul'da)	1141 Safer
Es-Seyyid Ebussuud		1142 Safer
Altıparmakzâde Mehmed Şekib		1146 Receb
Mehmed Efendi		1146 Cemaziyelahir
Muslihuddin Efendi		1161 Cemaziyelahir
Mehmed Emin Efendi		1161 Cemaziyelahir
Abdullah Efendi		1162 Cemaziyelahir
Hüseyin Efendi	Lubin	1163 Cemaziyelahir
Es-Seyyid Halid		1171 Cemaziyelevvel
Mustafa Efendi		1171 Rebiyülevvel
Ahmed Efendi	Harem Ağa Medresesi (İstanbul'da)	1172 Cemaziyelevvel
Mustafa Efendi		1172 Rebiyülevvel
El-Hac Mehmed Efendi	Mahmud Paşa Medresesi (İstanbul'da)	1173 Cemaziyelevvel
İsmail Efendi	Şah Huban Medresesi (İstanbul'da)	1173 Ramazan
Mehmed Esad Efendi	Suğdak	1183 Şevval
Ebussuud Efendi	Selimiyye Medresesi (İstanbul'da)	1184 Cemaziyelahir
Mehmed Said Efendi	Receb Paşa Medresesi (İstanbul'da)	1184 Receb

[15] BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 243/66, 1, 19; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 245/68, 24; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 246/69, 24, 40; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 247/70, 5, 19, 35; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 250/73, 8, 9, 18; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 251/74, 6, 18; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 252/75, 39; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 253/76, 13, 20, 44, 49; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 256/79, 23; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 257/80, 27; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 261/84, 10, 20, 36, 50; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 264/87, 24, 29; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 265/88, 31; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 266/89, 4, 11; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 267/90, 21; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 269/92, 25; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 272/95, 15, 32, 39; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 276/99, 4; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 283/106, 11, 22, 26; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 302/125, 11, 17, 25, 34, 40; Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, 787.

Osmanlı kazaskerlik istihdam bürokrasisinde kullanılan *tevkît ile atama* uygulaması, tevcihi yapılacak bir kadının kazâ sıralamasına kaydedilerek zamanı geldiğinde fiili olarak atanmasını ifade eder. Muvakkaten tayini yapılan kadı, fiilen kazâya atanmadan evvel kazânın sıralamasına girer ve sırası geldiğinde fiilen kadılığa atanırdı. Kazâların sayısına oranla kadılık bekleyenlerin fazlalığı, söz konusu uygulamanın ortaya çıkışında belirleyici olmuştur. XVI. Yüzyılda ortaya çıkan söz konusu sistem, XVII. yüzyılda yaygınlaşmış ve XVIII. yüzyılda ise mansıb sayılarının kadı sayısına oranla daha sınırlı kalması sonucunda, kadı atamalarında yerleşik bir uygulama haline dönüşmüştür.[16] Gerek Suğdak gerekse incelediğimiz diğer iki merkezde de muvakkaten atamalara sıklıkla rastlanılmaktadır.

Suğdak kazâsı, incelenen dönemde kadılara üç kez *te'bîd* statüsünde tevcih edilmiştir. Bu çerçevede, 1119/1707 yılında Kefe sancağına bağlı Kerş kazâsı kadılığı görevini ifa eden Sadeddin Efendi, ardından Suğdak kazâsı kadılığına atanmıştır.[17] Suğdak kazâsına te'bîd statüsünde atanan bir diğer kadı Mehmed Efendi'dir. Ergirikasrı kadılığı görevini müteakip, 1122/1710 tarihinde Mehmed Efendi'ye Suğdak kazâsı kadılığı tevcih edilmiştir.[18] Aynı isimde bir başka kadı ise, Yanbolu kazâsı kadılığından sonra 1136/1724 yılında yine te'bîd statüsüyle Suğdak kazâsına atanmıştır.[19]

Osmanlı'da kadıların normalde belirli sürelerle tayin edilmesi esas olmasına rağmen bazı kadılar kazâlara te'bîd statüsünde atanırdı. Te'bîd, kadının görevini kayd-ı hayat şartıyla, yani ömrü boyunca sürdürme hakkına sahip olduğu anlamına gelirdi. Örneğin, Sadeddin Efendi'yle ilgili kayıtta, *Kerş kazasından münfasıl ve müstehak pir u ihtiyar olarak, erbab-ı istihkaktan mevlâna Sadeddin dâilerine ber vech-i te'bîd tevcih olunub* ifadesi yer almaktadır. Bu durum, kadının yaşlı olduğu ve görevinin son dönemlerinde kendisine arpalık mahiyetinde bir gelir sağlanması amacıyla Suğdak kazâsının söz konusu statüde tevcihe konu edildiğini göstermektedir. Öte yandan te'bîd ile göreve başlayan kadıların çoğu, kısa süre içinde vefat ettikleri veya sağlık sorunları nedeniyle

[16] Beyazıt, *Osmanlı İlmiyye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, 112-116; Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, 110-113; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nde İlmiye Teşkilatı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988), 106; Kuru, *Kazasker Rûznâmçelerine Göre Osmanlı İlmiye Teşkilatında Rumeli Kazaları ve Kadıları (XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı)*, 122-126.

[17] BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 243/66, 19.

[18] BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 247/70, 5, 35.

[19] BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 261/84, 20; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 264/87, 29; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 265/88, 31.

görevden ayrıldıkları için bu statü fiilen uzun süreli bir tasarruf imkânı sağlamamıştır.[20]

Suğdak incelediğimiz dönem içerisinde beş defa ilhak kazâ olarak başka merkezlere bağlandığı tespit edilmiştir. İlmiye kazaskerlik kazâ bürokrasisinde, çeşitli sebeplerden dolayı genellikle küçük kazânın nispeten daha büyük bir kazâya bağlanması ilhaken tevcih olarak adlandırılmıştır.[21] Rusya'nın XVII. yüzyıl sonlarında Azak'ı işgal etmeleri Osmanlı Devleti'nin kuzey siyasetini birçok yönden etkilemiştir. Rusların Azak Denizi'nden güneye inmelerinin engellenmesi amacıyla Osmanlılar Kerç Boğaz'ının girişine XVIII. yüzyıl başında yeni bir kale inşa etmiştir.[22] Buraya civar kazâlardan nüfus taşınarak Yenikale/Kale-i Cedid adında bir kazâ kurulmuştur.[23] 1123-1130/1711-1717 döneminde Suğdak kazâsı yeni kurulan bu kazâya ilhak olarak üç defa kadılara tevcih edilmiştir.[24] Dolayısıyla yapılan bu ilhak tevcihleri yeni kurulan kazânın ihtiyaçlarının hızlı bir şekilde giderilmesi adına alınan pratik bir çözüm olarak yorumlanabilir.

1137/1724 yılında Suğdak kazâsı, Kefe'ye ilhak edilerek *es-Seyyid Abdülaziz Efendi'ye* tevcih edilmiştir. Ardından, 1140/1727 tarihinde bu kez Taman kazâsına bağlanmış ve *es-Seyyid Ebussuud Efendi* söz konusu göreve atanmıştır.[25] Bu ilhakın temel sebebi açık biçimde kayıtlı olmamakla birlikte, dönemin siyasî gelişmeleriyle bağlantılı olduğu düşünülebilir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin 1724 yılında Rusya ile imzaladığı İstanbul Antlaşması ve bunu takiben iki devletin Kafkasya'da İran ile yaşadığı sınır anlaşmazlıkları, Osmanlı'nın kuzey siyaseti bağlamında değerlendirilmelidir. Bu gelişmelerin, Suğdak kazâsının idarî statüsünde meydana gelen değişikliklere etki etmiş olması muhtemeldir.[26]

---

[20] Bu şekilde tasarruf sahibi olan kadıların, görev yerlerine bizzat kendilerinin mi yoksa yerlerine naip gönderdiklerinin tespiti, ayrı bir araştırmanın konusunu teşkil etmektedir. Dolayısıyla, bu hususa burada değinilmeyecektir.

[21] Yasemin Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Kaza Sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler", *Doğu Batı Dergisi* 53 (2010), 75-98.

[22] Bekir Gökpınar, "Rusya'ya Karşı Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'de Tahkimat Faaliyetleri: Yenikale İnşaatı (1702-1707)", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 38 (Ocak 2019), 38-57.

[23] Osmanlı Arşivi (BOA). *Ali Emiri Ahmed*, *III [AE.SAMD.III],* 106-10505.

[24] BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 247/70, 19, 35; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 250/73, 8, 9, 18; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 251/74, 6.

[25] BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 265/88, 31; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 266/89, 4, 11; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 269/92, 25.

[26] Doğan, "İstanbul Antlaşmasından Berlin Antlaşmasına: Osmanlı-Rus Sınırı ve Tartışmalı Alanlar (1724-1878)", 597-623; İlker Külbilge, *18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı-İran siyasi ilişkileri (1703-1747)*, (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 74-280.

Suğdak, kadılara sağladığı günlük gelir bakımından 150 akçelik kazâ seviyesinde bulunmaktaydı. Bununla birlikte, aynı yüzyıl içerisinde iki kez 200 akçe yevmiye üzerinden atama yapıldığı tespit edilmektedir. Nitekim 1135/1723 yılında, daha önce de burada kadılık yapan Mehmed Efendi'ye, Suğdak kazâsı 200 akçe yevmiye ile yeniden tevcih edilmiştir. Diğer bir kayıtta ise 1163/1750'de Lubin'den münfasıl olan Hüseyin Efendi'ye Suğdak kazâsı 200 akçe ile verilmiştir.[27]

Kadılara 150 akçe yevmiye sağlayan Suğdak kazâsı, genellikle müderrislikten gelen âlimlerin tayin edildiği bir yerdi. Yukarıda da değindiğimiz üzere XVIII. yüzyılda kazâ kadılıklarının başlangıç seviyesi 150 akçelik kadılıklardı. İstihdam kuralı gereği, ilk defa 40 akçelik bir medrese müderrisliğinden kadılığa tayin edilecek kimselerin en düşük seviyedeki kadılıklara atanması zorunluydu.[28] Bu çerçevede, tablo 2'de de görüldüğü üzere, Suğdak kadılığına tayin edilenlerin profili genellikle medreseden gelen müderrisler, misliyle atananlar veya kazânın statüsünde yapılan düzenlemeler sonucunda te'bid ile atanan kadılardan oluşmuştur.

3. Mangup Kadıları

Mangup kazâsı XVI. Yüzyıl kayıtlarında bir kazâ statüsünde idi ve bu durum Rus işgaline uğradığı XVIII. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir.[29] Kazâ kadılık derecesi itibariyle 150 akçe seviyesindeydi. Bu dönemde 24 kadını kaydı tespit edilmiştir. Diğer kazâlara göre sayının az olmasının sebebi dönem dönem Mangup kazâsının diğer kazâlara ilhak ile bağlanmasıdır.[30] Tespit edilen kadıların bilgisi aşağıda verilmiştir.

---

[27] BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 261/84, 10, 20, 50; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 264/87, 24, 29.

[28] Arı, *Osmanlı İlmiye Teşkilatında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı 1756-1776,* 177.

[29] Beyazıt, *Osmanlı İlmiyye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, 205; Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, 188, 206; Arı, *Osmanlı İlmiye Teşkilatında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı 1756-1776,* 286.

[30] Mangup incelediğimiz dönemde kadılık yönetimi olarak bazen bağlı bulunduğu Kefe sancağına bağlanmış iken, bazen de yeni kurulan Kale-i Cedid'e ilhak edilmiştir. Bk. BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 266/89, 11; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 267/90, 21; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 268/91, 62; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 269/92, 25.

Tablo 3: Mangup Kadıları[31]

Mangup Kadısı	**Geldiği Yer**	**Kayıt Tarihi**
Halil Efendi	Halil Paşa Medresesi (İstanbul'da)	1123 Rebiyülahir
Es-Seyyid Hasan		1123 Rebiyülevvel
Es-Seyyid Sadullah Efendi	Abdurrahman Paşa Medresesi (İstanbul'da)	1123 Safer, 1125 Zilkade
Sadullah Efendi	Kale-i Cedid	1126 Safer
İsmail Efendi		1134 Zilhicce
Yahya Efendi	Mehmed Ağa Medresesi İstanbul	1135 Muharrem
Es-Seyyid Feyzullah		1135 Zilkade
Abdülhamid Efendi	Suğdak	1137 Safer
Es-Seyyid Ali		1137 Rebiyülevvel
Ebussuud Efendi		1139 Zilhicce
Şehrî Mustafa Efendi		1146 Rebiyülevvel
El-Hac Mehmed		1146 Safer
Hamdi Ali Efendi	Kurveleş	1147 Ramazan
Evliya Mehmed Efendi	Hasodabaşı Medresesi (İstanbul'da)	1147 Muharrem
Es-Seyyid Yahya Efendi		1162 Rebiyülevvel
Mustafa Efendi		1162 Safer
Ali Efendi	Kalamete/Kalamite	1163 Şaban
Es-Seyyid Ahmed Efendi	Talenda	1165 Safer
Abdülhayri Efendi		1173 Rebiyülahir
İbrahim Efendi		1174 Receb
Mehmed Efendi		1179 Muharrem
Es-Seyyid İbrahim Efendi		1179 Muharrem
El-Hac Mehmed Efendi	Aydonat	1179 Safer
Es-Seyyid Ahmed Efendi		1184 Cemaziyelevvel

Mangup'ta görev alan kadılardan biri hariç olmak üzere geriye kalanlar burayı normal kazâ statüsüyle tasarruf etmişlerdir. Es-Seyyid Hasan Efendi'yle ilgili 1711 tarihli kayıtta Mangup'un kendisine te'bid statüsüne tevcih edildiği belirtilmiştir. Burada dikkat çeken bir husus, Kale-i Cedid inşa edildikten sonra Mangup kazâsına bağlı yirmi karyenin Kale-i Cedid'e bağlanmasıdır. Buna göre Kale-i Cedid kadılarına bir gelir oluşturmak adına daha evvel Mangup kazasına

[31] BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 247/70, 26, 27, 29; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 248/71, 24; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 250/73, 8-9, 13; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 251/74, 10; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 252/75, 28; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 253/76, 29-37; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 254/77, 26; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 256/79, 95; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 261/84, 10-11, 17, 23, 25, 44; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 262/85, 15; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 263/86, 16; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 264/87, 12, 22, 23; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 265/88, 15, 24, 26, 30, 31, 35; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 266/89, 11, 16; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 267/90, 21; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 268/91, 62; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 269/92, 25; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 271/94, 27, 75-76; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 273/96, 6; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 283/106, 31; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 294/117, 18, 46; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 302/125, 36.

bağlı bulunan yirmi karye Kale-i Cedid'e ilhak edilmiş, ancak daha sonra bu durum eski haline getirilmiş ve Mangup kazâsı te'bid ile Hasan Efendi'ye tevcih edilmiştir.[32]

Mangup'ta vazife alanlar ekseriyetle ilk defa kadılık yapan âlimlerden oluşmuştur. Bunu sebebi Mangup'un kazâ kadılıklarının başlangıç seviyesinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Müderrislikten gelen âlimlerin tümü İstanbul'da günlük 40 akçe yevmiye alan ulemâydı. Müderrislik vazifelerinden sonra Rumeli kazaskerliğine kadı olmak istediklerini bildiren müderrisler atanabilmek için 26 ay ile 61 ay arasında sürelerle beklemişlerdir. Bazı kayıtlarda ise *tûl-i infisal* terimiyle müderrislerin çok uzun süre bekledikleri vurgulanmıştır. Öte yandan müderrislerin belli bir süre kazaskerlik dairesine mülâzemet ettikleri de aktarılmıştır. Kazaskerlik dairesine bir nevi staj olarak devam ettikleri bu süre *kâmilen atebe-i aliyye mülâzemet* ifadesiyle belirtilmiştir.[33]

Mangup kazâsında diğer kazâlarda olduğu gibi muvakkatten atanma usulü uygulanmıştır. Görev bekleyen kadı adaylarının sayısının, münhal kazâ sayılarına göre çok fazla olmasından kaynaklanan bu durum kadıları mağdur etmiştir. Zira kadıların kazâ sırlamasında muvakkat sırasını bekleme sürelerinin fazla olması, infisal müddetlerini uzatmakta bu ise işsizlik sürelerini daha da artırmaktaydı. Örneğin el-Hac Mehmed Efendi Aydonat kazâsında (günümüz Yunanistan sınırlarında) kadılık yaptıktan sonra uzun bir müddet infisal dönemi geçirmiş ardından Mangup kazâsının kadılık sıralamasına tayin edilmiştir. Ancak burada da uzun süre beledikten sonra mevcut kadı es-Seyyid İbrahim'in kadılık süresinin bitmesinin ardından 1765'te fiilen göreve başlayabilmiştir. El-hac Mehmed'in önceki görev yeri olan Aydonat'tan sekiz ay erken ayrılmak zorunda kalmış bundan dolayı mağdur olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kadılar için bu dönemde gerek Mangup gibi başlangıç seviyesinde bir yerde olsun gerekse diğer başka seviyedeki kazâlarda olsun göreve başlamak epey vakit alan bir süreç idi.[34]

[32] BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 250/73, 13; BOA. *AE.SAMD.III,* 106-10505.

[33] Mangup kazâsına atanıp görevleri biten kadılar tekrardan bir bekleme sürecine girmişlerdir. Örneğin 1715'te Halil Paşa Medresesi'nden Mangup'a kadı olarak tayin edilen el-Hac Halil Efendi 18 ay infisal ve 18 ay atebe-i aliyye mülazemetinin ardından 150 akçe ile Magosa kazasına atanmıştır. BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 252/75, 11; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 253/76, 22, 43.

[34] BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 294/117, 18.

Sonuç

Kefe sancağına bağlı olan Taman, Suğdak ve Mangup kazâları Osmanlı Devleti'nin Karadeniz siyasetinde stratejik bir üs olarak öne çıkmıştır. Ele aldığımız örnekler, Osmanlı taşra ve ilmiye teşkilâtının Karadeniz'in kuzey kıyılarında nasıl işlediğinin anlaşılması açısından önemli ipuçları sunmuştur.

Araştırmada ortaya konulduğu üzere, Osmanlı'nın kadılık idaresini, özellikle Ruslarla mücadelenin yoğunlaştığı bir dönemde, buralarda son ana kadar sürdürmesi devletin Karadeniz hâkimiyetini pekiştirme çabalarının bir parçası olarak değerlendirmelidir. Öte yandan bu bölgelere kadı atamalarına devam etmiş olması, Osmanlı Devleti'nin buraları sadece bir askerî üsten ibaret değil, aynı zamanda devletin hukukî ve idarî bütünlüğün bir uzantısı olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

Osmanlı Devleti Ruslar lehine kaybettiği yerleri geri almaya çalışırken aynı zamanda serhad bölgesinde kurduğu yeni merkezlerle düşman ilerleyişini durdurmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda inşa edilen merkezlerden Kale-i Cedid'te kadılık idaresi kurulduğu tespit edilmiştir. Burada kadılık idaresinin devamı sağlanırken devletin pratik ve dinamik bir süreç takip ettiği anlaşılmaktadır. Özellikle Mangup kazâsından bazı karyelerin Kale-i Cedid'e bağlanması veya ele alınan kazâların zaman zaman ilhak statüsüyle diğer merkezlere bağlanması buna örnek teşkil etmiştir. Osmanlı idarî sisteminde dikkat çeken bu esneklik, merkezî otoritenin bölgesel ihtiyaçlara karşı yeniden yapılanma kabiliyetini de göstermektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, XVIII. yüzyılda Taman, Suğdak ve Mangup kazâlarının idarî yapılanmadaki yerleri ile buralarda görev alan kadıların kimlikleri ortaya konulmuştur. Kadıların ve kazâların statülerinde yaşanan değişimler, Osmanlı-Rus çekişmesinin bölgesel yansımalarını anlamak açısından da bir bakışı açısı sunmuştur. Böylece Osmanlı'nın Karadeniz hâkimiyetini yalnızca askerî değil, aynı zamanda hukukî ve idarî boyutlarıyla da değerlendirilmesi gerektiği ortaya konulmuştur. Daha sonra yapılacak derinlemesine çalışmalar ile bu boyutun daha açık ve net biçimde ortaya konulmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

Osmanlı Arşivi (BOA). *Ali Emiri Ahmed*, *III [AE.SAMD.III],* 106-10505.

BOA, Osmanlı Arşivi, *İstanbul Müftülüğü Meşihat Defterleri [İSTM. MŞH., DFT1.d.]*, Genel No/Özel No.

BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 243/66; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 245/68;
BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 246/69; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 247/70;
BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 248/71; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 250/73;
BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 251/74; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 252/75;
BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 253/76; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 254/77;
BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 256/79; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 257/80;
BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 261/84; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 262/85;
BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 263/86; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 264/87;
BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 265/88; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 266/89;
BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 267/90; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 268/91;
BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 269/92; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 271/94;
BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 272/95; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 273/96;
BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 276/99; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 283/106;
BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 294/117; BOA, *İSTM. MŞH., DFT1.d.*, 302/125.

2. Araştırma Eserler

Alan, Ercan. *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

Arı, Ferit. *Osmanlı İlmiye Teşkilatında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı 1756-1776.* Nevşehir: Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Baltacı, Cihat. "Arpalık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 3/392-393. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Beyazıt, Yasemin. "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Kaza Sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler". *Doğu Batı Dergisi* 53 (2010), 75-98.

Beyazıt, Yasemin. *Osmanlı İlmiyye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

Doğan, Güner. "İstanbul Antlaşmasından Berlin Antlaşmasına: Osmanlı-Rus Sınırı ve Tartışmalı Alanlar (1724-1878)". *XIX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*. Haz. Abdullah Kaymak vd. III/1. Kısım, 597-623. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2024.

Gökpınar, Bekir. “Rusya’ya Karşı Osmanlı Devleti’nin Karadeniz’de Tahkimat Faaliyetleri: Yenikale İnşaatı (1702-1707)”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 38 (Ocak 2019), 38-57.

İpşirli, Mehmet. “Mansıb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 28/4. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

İpşirli, Mehmet. *Osmanlı İlmiyesi*. İstanbul: Kronik, 2021.

Köse, Ensar. “Kefe Limanı ve Karadeniz Ticareti (18. Yüzyılın İlk Yarısı)”. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi 5/12* (Aralık 2015), 24-56.

Kuru, Levent. “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli Kazaları ve Statüleri (Kazasker Ruznamçelerine Göre)”. *Turkish Studies-Historical Analysis* 15/1 (2020), 161-191.

Kuru, Levent. *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli’de Kadılık Müessesesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

Kuru, Levent. *Kazasker Rûznâmçelerine Göre Osmanlı İlmiye Teşkilatında Rumeli Kazaları ve Kadıları (XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı).* Çanakkale: Paradigma Akademi, 2022.

Külbilge, İlker. *18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı-İran siyasi ilişkileri (1703-1747)*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.

Öztürk, Yücel. “Kefe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 25/182-184. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Öztürk, Yücel. *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600.* Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 2000.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.

Ünal, Mehmet Ali. *Osmanlı Tarih Sözlüğü.* İstanbul: Paradigma, 2011.

Ürekli, Muzaffer. *Kırım Hanlığı’nın Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441–1569).* Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, 1989.

Zaatov, İsmet. “Arşiv Belgelerinde Kırım Camileri (1786–1944)”. *XIX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*. Haz. Abdullah Kaymak vd. 5/33-44. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2024.